

E. A. Rikman, I. A. Rafalovici, I. G. Hincu, Ocerki istorii culturî Moldavii (II-XIV vv.), Editura știința, Chișinău, 1971, 178 p., cu 60 de figuri în text și XXII planșe

Sub titlul: „Studii de istoria culturii Moldovei” sînt reunite trei întinse studii referitoare la realitățile istorico-arheologice din R.S.S. Moldovenească din secolele II — XIV.

Primul dintre acestea „Sarmații și triburile Cerneahov”, (p. 3-59) elaborat de E. A. Rikman cuprinde două părți: I, Sarmații și II Triburile culturii Cerneahov.

În capitolul despre sarmați, după un scurt istoric referitor la izvoarele scrise, autorul prezintă rezultatele cercetărilor arheologice privind populațiile sarmatice din regiunea dintre Prut și Nistru, pe baza descoperirilor sarmatice din ultimii ani, de la Scăeni, Traian și Tocmaz din sec. I-II e.n. sau cele de la Bocani-Mărcăuți, Negureni, Olonești, Viișoara, Rosipeni etc., din sec. II-III e. n.

În capitolul despre cultura Cerneahov autorul scoate în evidență îndeosebi propriile cercetări în urma săpăturilor de la Lăpușna, Solonceni, Lucașovka, Budești, Petricani, Bălăbănești, Cobusca-Veche, Komrat, Coșnița, Sobari, Bălțați, Hanska-Lutărie etc., unde s-au descoperit așezări și necropole din secolele III-IV e.n.

În continuare autorul descrie așezările și tipurile de locuințe, dezbatte unele probleme istorice privind agricultura și creșterea vitelor la triburile cerneahoviene, prezintă meșteșugurile și podoabele caracteristice, insistă asupra comerțului, cu precădere asupra amforelor și paharelor de sticlă de import.

Cît privește cimitirile, se fac referiri la ritualul funerar, considerațiile fiind bazate în special pe rezultatele cercetărilor arheologice din necropolele de la Budești, Mălăiești, Bălțați și Hanska — Lutărie.

În lucrare sînt studiate și influențele culturii romane asupra culturii Cerneahov, semnalîndu-se și apariția unor litere grecești pe diferite obiecte, mai ales din sticlă.

În legătură cu componența etnică a purtătorilor culturii Cerneahov, E. A. Rikman subliniază că această cultură aparține carpo-geto-dacilor, goților, sarmaților și vecinilor.

În încheiere, insistîndu-se asupra stadiului dezvoltării social-economice a purtătorilor culturii Cerneahov, autorul pe baza observațiilor făcute, în special asupra necropolelor, arată că se poate vorbi de apariția la triburile cerneahoviene a relațiilor de vecinătate, deci de o destrămare a obștei gentilice și trecerea la obștea teritorială, cu păstrarea încă a unor puternice rămășițe ale relațiilor gentilico-familiale, dovadă fiind existența așa numitelor case mari, în care locuia familia patriarhală. Alături de acestea sînt prezente și casele mai mici în care locuiesc familii deja individualizate.

Diferențierile sociale, care ilustrează destrămarea orînduirii gentilice sînt dovedite și de apariția unor îngrădiri, prin care se delimitează gospodăria unei familii individualizate (la Komrat) precum și de descoperirea unor bogate tezaururi monetare ca la Budăi, Lucașovka, Chirileni, sau a unor obiecte de uz casnic (lacăte, chei) care reflectă această diferențiere.

Al doilea studiu, intitulat „Cultura materială a slavilor din sec. VI-X”, (p. 59-119), este semnat de I. A. Răfalovici.

Expunerea începe cu prezentarea succintă a izvoarelor scrise antice despre slavi (Procopius, Jordanes, Ioan din Ephes, Pseudo-Mauricius, Theopilactus, Ștefan din Bizanț) și cu o serie de considerații privind periodizarea și datarea descoperirilor slave de pe teritoriul R.S.S. Moldovenești.

Din punct de vedere cronologic, autorul delimitează două perioade de cultură slave din R.S.S. Moldovenească: prima începe de la sfârșitul culturii Cerneahov (care se încheie în secolele IV-V) și durează până la apariția monumentelor vechi rusești, în secolul al VIII-lea; perioada a doua cuprinde secolele IX-X și aparține monumentelor vechi rusești.

În continuare prezentarea descoperirilor slave din regiunea dintre Prut și Nistru se face comparativ cu descoperirile slave din Ucraina, Cehoslovacia, Polonia și România.

Pe baza rezultatelor cercetărilor arheologice sînt prezentate tipurile de așezări, de locuințe, precum și ocupațiile acestei populații. Este dovedită practicarea de către această populație a agriculturii, creșterii vitelor, vînatului și pescuitului. De asemenea se practica și numeroase meșteșuguri, între care un loc important îl dețineau reducerea minereurilor, prelucrarea metalelor, precum și olăritul.

Analiza evoluției ceramicii din prima perioadă a culturii slave i-a permis autorului să distingă două etape cronologice și anume una din secolele VI-VII și a doua de la sfârșitul secolului VII pînă în secolul al IX-lea.

După precizarea celor două etape cronologice sînt analizate tipurile de vase din fiecare etapă. În prima etapă distingem forme caracteristice: oala, castronul și tipsia. Discutînd ceramica din prima etapă, autorul se oprește și la ceramica de import.

Cît privește ceramica din a doua etapă cronologică, se subliniază că formele caracteristice sînt tot oala (borcanul), castronul și tipsia.

Autorul precizează că între ceramica din cele două etape cronologice sînt nu numai asemănări ci și deosebiri (nu numai în privința tehnicii de prelucrare ci și sub aspectul ornamentării). În etapa a doua, alături de ceramica lucrată la roată înceală, este prezentă și ceramica lucrată la roată cu turație rapidă.

În continuare sînt prezentate o serie de alte obiecte, indicînd practicarea meșteșugurilor și anume pentru tors și țesut, folosindu-se diferite fusaiole și greutatea pentru războiul de țesut, iar pentru prelucrarea pieilor diferite ace și împungătoare de os. Mai sînt menționate și alte obiecte ca piepteni, aplicile din os pentru arc, diferite amulete, precum și reprezentările plastice zoomorfe. Toate aceste realizări ale populației slave din sec. VI-IX vor fi preluate de comunitățile ce au trăit în acest spațiu în veacurile următoare. Se precizează însă că dezvoltarea culturii din sec. IX-XII din regiunea dintre Prut și Nistru a fost întîrziată din cauza populațiilor nomade, pecenegii și cumanii, care și-au lăsat amprenta culturii lor proprii.

Al treilea studiu „Cultura balcano-dunăreană în regiunile de silvo-stepă a Moldovei în sec. X-XIV”, (p. 119-178), este elaborat de I. G. Hîncu.

Autorul începe prin a justifica elaborarea acestui studiu, ca fiind determinată de descoperirea în ultimul timp a peste 30 de monumente care aparțin „așa numitei culturi balcano-dunărene”, cultură al cărui centru genetic este plasat și de I. G. Hîncu la Dunărea de jos.

Mai întîi se face un scurt istoric al epocii secolelor X-XIV bazat pe știrile izvoarelor scrise. Sînt prezentate izvoarele scrise tîrșii, ulici, apoi cele privind apariția în aceste regiuni a pecenegilor și cumanilor, a volohilor (vlahilor), menționați începînd cu sec. al XII-lea și continuînd în sec. al XIII-lea. Sînt relatate apoi știrile referitoare la invazia mongolilor și la organizarea unui centru al Hoardei de Aur pe actualul teritoriu al R.S.S. Moldovenești, la caravanseraul de la Orheiul Vechi. În cele din urmă se ajunge cu expunerea evenimentelor la 1362, cînd pe un afluent al Bugului de sud, numit „Apele Albăstre”, detașamentele Hoardei de Aur, au fost distruse de oștile ruso-lituanene (de fapt polono-lituanoruse și moldovenești). După înlăturarea stăpînirii Hoardei de Aur, spune I. G. Hîncu, se poate vorbi de un voievodat propriu zis al Moldovei.

În continuare autorul studiază problema cronologiei monumentelor „balcano-dunărene”, pornindu-se de la datarea începînd cu sec. X a descoperirilor aparținînd acestei culturi. Între descoperirile mai importante se menționează Lukașevka V, Petruha, Limbar-Căprăria, Echimăuți, Alcedar, Brănești (de ce nu și Kalfa?).

Sînt prezentate așezările, locuințele. În cadrul prezentării locuințelor se disting mai multe variante: semibordeie cu vatră, cu vatră și cuptor sau numai cu cuptor.

Sînt descrise și atelierele de meșteșugari, gropile de provizii, ocupațiile acestei populații.

Pe baza descoperirilor arheologice se afirmă că populația respectivă se ocupa cu prelucrarea metalelor, mai ales a fierului, din care confecționau diverse obiecte, unelte și arme. Nu lipsesc din așezările cercetate nici podoabele.

O atenție deosebită acordă autorul studierii ceramicii, avînd ca puncte de referință criteriul tipologiei vaselor și ornamentării lor. În cadrul evoluției tipurilor ceramice, se ține seama în mod deosebit de buza vaselor. Sînt numeroase funduri de vase și străchini, cu reprezentări de semne, între care predomină semnul cruciform.

În cadrul ceramicii, un grup aparte îl constituie cazanele de lut puse pe seama pecenegi-cumanilor.

Există în aceste așezări și o cantitate apreciabilă de ceramică fină cenușie, zisă de tip Saltovo-Maiak.

În lucrare sînt prezentate în continuare problemele legate de ritul funerar, pe baza observațiilor din stațiunile cercetate, evidențiindu-se trăsăturile ritului păgîn și apariția trăsăturilor ritului creștin.

O altă parte a lucrării se referă la raporturile dintre cultura „balcano-dunăreană” din regiunile de silvo-stepă ale R.S.S. Moldovenești cu cea slavă răsăriteană.

Studiul se încheie cu problemele de etnocultură, prin care autorul înțelege atribuirea etnică a culturii balcano-dunărene.

Autorul subliniază că problema apartenenței etnice a culturii „balcano-dunărene” din R.S.S. Moldovenească e complexă și puțin lămurită. Sînt citate principalele teze privind apartenența etnică a acestei culturi. În concluzie, pe baza datelor arheologice din regiunea dintre Prut și Nistru, I. G. Hîncu consideră că în componența acestei culturi au intrat trei elemente etnice de bază: slav, bulgaro-tiurcic și valah.

În ansamblul lor, cele trei studii ce alcătuiesc cuprinsul volumului intitulat „Studii de istoria culturii Moldovei” sînt bine documentate, concluziile în general temeinic argumentate. Aceste studii constituie o valoroasă contribuție la cunoașterea culturii materiale a populațiilor ce au trăit în sec. II-XIV în regiunile dintre Prut și Nistru.

Fără a discuta totalitatea încheierilor acestor studii, considerăm că față de unele concluzii se impun cîteva precizări.

Așa, de exemplu, deși E. A. Rikman afirmă că printre purtătorii culturii Cerneahov se găsesc și triburi de venezi (slavi), nouă nu ni se pare a fi plauzibilă această afirmație, cu atît mai mult cu cît nu este dovedită nici într-un fel. De altfel într-un articol din 1965, publicat în *Kratkie Soobščeniia*, E. A. Rikman și I. A. Rafalovici, enumerînd populațiile ce intră în masa purtătorilor culturii Cerneahov, nu aminteau pe slavi din lipsă de dovezi. Din cîte cunoaștem, între timp nu s-au făcut descoperiri arheologice deosebite care să probeze prezența elementelor de cultură materială slavă în cadrul culturii Cerneahov și implicit prezența triburilor slave printre triburile purtătoare ale culturii amintite.

Considerăm, de altfel cum susțin mulți arheologi sovietici, că prezența chiar simbolică a slavilor în masa purtătorilor culturii Cerneahov, rămîne deocamdată un postulat care pretinde, pentru a căpăta greutate și certitudine, alte dovezi și argumente decît cele aduse pînă acum.

În legătură cu studiul privind „Cultura materială a slavilor din sec. VI-IX” de I. A. Rafalovici, subliniem bogata argumentare, cu materiale arheologice, a ideilor enunțate, dar considerăm că se impunea o analiză mai atentă a diferitelor categorii de materiale arheologice. Astfel, după părerea noastră, o bună parte din materialele atribuite de autor populației slave, sînt în realitate de tradiție geto-dacică (carpică) sau romano-bizantină.

În ceea ce privește studiul lui I. G. Hîncu, „Cultura balcano-dunăreană în regiunile de silvo-stepă a Moldovei în sec. X-XIV”, bine documentat și cu concluzii interesante, se impun unele observații. Se știe că așa zisa cultură „balcano-dunăreană” ocupă un spațiu foarte întins la Dunărea de jos, incluzând întreg teritoriul României ca și unele regiuni de la sud de Dunăre sau de la est de țara noastră. Pe de altă parte, materialele descoperite în ultimii ani au făcut dovada că această cultură este prin excelență o cultură de caracter romanic. Cultura în discuție, denumită Dridu de majoritatea arheologilor și istoricilor români, reprezintă în spațiul carpato-dunărean, cultura poporului român deja format.

Această cultură, ca orice complex cultural-arheologic, își are începutul și sfârșitul bine precizate. Astfel, pe baza rezultatelor cercetărilor arheologice se admite că începuturile culturii Dridu se plasează în secolul al IX-lea, iar sfârșitul la jumătatea secolului al XI-lea. Firește că elemente ale acestei culturi se vor întâlni în cultura secolelor următoare, ceea ce demonstrează existența unei legături genetice între cultura Dridu și cultura statelor feudale românești.

Al. Andronic și Ioan Mitrea